

Könyvszemle

A régiók Oroszországa – Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban

Az MTA Regionális Kutatások Központja kiadásában, Horváth Gyula szerkesztésében immár a harmadik kötet jelenik meg egy-egy jelentős európai ország regionális fejlődésének és regionális politikájának részletes bemutatására. Olaszország és Nagy-Britannia után most Oroszország került sorra. Ezek a részletes elemzések hozzájárulnak a gazdaság és a társadalom területi egyenlőtlenségei kialakulásának tudományos feltáráshoz, a létrehozó mechanizmusok modellszerű leírásához – valamint e folyamatokat befolyásolni kívánó kormányzati beavatkozások (a regionális politika) módszereinek, eszközeinek és eredményeinek megismeréséhez. Az éppen huszonöt éve alapított MTA Regionális Kutatások Központjának ez a kettős feladata: a regionális folyamatok tudományos feltárása és a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazhatóságának előkészítése. A könyv előszavában Alekszandr Nyekipelov akadémikus, az Oroszországi Tudományos Akadémia elnöke írta: „Magyar kollégáink kiemelkedő elméleti felkészültségükkel és a gyakorlati területfejlesztésben megmutatkozó jártasságukkal hívták fel magukra a figyelmet [...] örömeinkre szolgál, hogy országunk területi folyamatainak alakulására is kiterjed tudományos érdeklődésük.”

Horváth valóban alkotó szerkesztő. Ötvenoldalas bevezető tanulmánya kiváló szín-

tézise százhusz év orosz regionális fejlődésének, a cári birodalom modernizálásának 19. századvégi állapotától a szovjet korszakon át az új, mai Oroszorszáig. A Szovjetunió szétesésével kísért rendszerváltozás sajátossága volt, hogy ez egyúttal a korábbi orosz gyarmatbirodalom végét is jelentette. Leváltak, s függetlenné váltak a korábbi nemorosz szövetségi köztársaságok, így például belső-oroszországi városok és régiók váltak határ mentivé; a külpiaci nyitás, a belső piaci viszonyok kialakulása nyomán óriási területi egyenlőtlenségek keletkeztek. Az egy főre jutó bruttó regionális termék alapján a legfejlettebb és legszegényebb oblaszty közötti különbség 2004-ben Oroszországban negyvennégyezer volt (!) – kétszerese a világ leggazdagabb és legszegényebb országa közötti jövedelem-differenciának. Ez csak néhány példa azok közül, melyek Horváth elemzéséből világossá teszik: az orosz átalakulás számos vonatkozásban eltér a kelet-közép-európaítól, s az ország – ismét – endogén pályán halad.

A húsz orosz tanulmány négy témakörbe rendezett. Az első: a Szovjetunió széthullása és az új integráció esélyei (három tanulmány). A második: térbeli társadalmi és gazdasági folyamatok (hét tanulmány), a harmadik: a területi tervezéstől a regionális politikáig (hét tanulmány), a negyedik: a városi és rurális Oroszország (három tanulmány). A húsz tanulmányt tizenhét szerző jegyezte (Andrej Trejvis négy dolgozattal szerepel, s vannak többszerzős írások is); ezek teljes körű ismertetése nem recenziós feladat. A tanulmányok

nagy része a regionális tudomány és regionális politika szokásos témaköreit vizsgálja – a területi egyenlőtlenségek alakulása, a gazdasági mikrokörzetek elhatárolása, a helyi önkormányzatok szerepe stb. – s e tanulmányok jó betekintést adnak e tudományos és/vagy gyakorlati problémák oroszországi sajátosságaiba. Ám vannak különleges, Európa más részein nem érzékelt problémák, kutatási irányok is. Ilyen például Trejvis az óriások sajátos fejlődési pályáját elemző írása, a szellemes aggregált ország-méret index alkalmazásával. A szerzőt elsősorban Oroszország helye érdekli az óriási országok között, ám a tanulság – a nagy méret előnye s nem csekély hátrányai – segít megérteni az igen nagy országok roppant ellentmondásos fejlődését, s azt az ismert tényt is, hogy Európa vagy Ázsia leggazdagabb országai kicsinyek, annyi lakosuk van, mint egy-egy városnak (Dánia, illetve Szingapúr). Ugyancsak Trejvis (akit a kötet leginvenciózusabb szerzőjének ítélek) *A fejlődés természeti és társadalom-földrajzi korlátai* című tanulmánya igen sokoldalú geopolitikai elemzést ad az orosz föld sajátos földrajzi viszonyainak – mint a hatalmas méret, a kedvezőtlen

klimatikus feltételek, gyenge kapcsolat az óceánokkal – szerepéről. Nefjodova tanulmánya (*Az orosz perifériák terjeszkedése*) az egyetlen, ami az óriási kiterjedésű, roppant elmaradott infrastruktúrájú, a városoktól egyre inkább leszakadó orosz vidék kritikus helyzetét elemzi. A falu/város dichotómia erősödik, a falvak elnéptelenedése drámai erejű. A 2002. évi népszámlálás adatai szerint 34 ezer településnek (az ország összes települése 24 %-ának) lakossága kevesebb, mint tíz fő (!), sőt közülük 13 ezer falu már lakatlan (!).

Horváth Gyula körültekintően választotta ki a kötet tanulmányait: sokoldalú képet adnak, igen őszinte s a nemzetközi standardnak megfelelő színvonalú elemzések alapján a Föld legnagyobb országának regionális átalakulási pályájáról. Nemcsak a regionális tudomány művelőinek, hanem más társadalomtudományi diszciplínák kutatóinak is érdekes és hasznos olvasmány. (Horváth Gyula (szerk.): *Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2008, 466 p.)

Enyedi György
az MTA rendes tagja

Korunk hőse, a pszichológus (Kinek az öröme?)

A pszichológia – mint önállósult tudomány – a nyugati gondolkodás egyik legjellemzőbb terméke. Jellemző az emberképe, azaz jellemzően a teremtő, a tevékeny, a saját sorsát is erős kézzel irányítani képes hőst tekintti pozitív mintának, jellemzően mutatkozik meg általa e tevékeny hős fékezhetetlen megismerés- és elemzésvágya, és jellemző a gondolkodásmódja is. Az a fajta – főképpen a részletekre figyelő – gondolkodásmód, amely gyakran állít csapdát magának, és azután ebbe

a csapdába a kutató elme gyakran bele is sétál. De jellemzően nyugati a tudományág azért is, mert megteremtője a csapdák ellenére sem adja fel a küzdelmet, sőt egyre bátrabban nyomul előre „a lélek sűrű erdeiben”. Ráadásul – ahogy olykor látjuk – a fausti hős még örömet is leli a veszélyben. Fenséges a küzdelem, és fenséges a küzdő sorsa is. (Bár még nem tudjuk pontosan, hová is vezet az útja.)

Ha a pszichológia „nyugatiasságának” fenti jellemzőit bizonyítani kívánnánk, és ezt a nyugati tudományosság módszereivel igyekeznénk megtenni, akkor bizony ez az írás igen terjedelmes dolgozattá kerekedne, ezért

meg sem próbálkozunk vele. Egy efféle bizonyításnak nem is itt a helye. Ha lehet, elégedjünk meg most azzal, hogy a fenti állítást – akár tudományos, akár költői elgondolás – talán már az is igazolni látszik némiképp, hogy a pszichológia mint diszciplína nem Keleten jött létre, hanem Nyugaton, és valószínűleg már ez sem egészen véletlen. A régi keleti bölcsélet nem merete ilyen határozottan megragadni a lélek mibenlétének és működésének a kérdéseit, nem mert e tárgyban annyira konkrét lenni, mint a nyugati. Ezért is nem ebből a filozófiából vált ki a lélektan, bármilyen izgatóság volt az is általa felvetett kérdések minden korban és mindenütt – Keleten és Nyugaton egyaránt. Különbözik pedig nem is fontos minden kérdésre válaszolni, nem kell minden titkot feltárni – állította a legtöbb régi keleti bölcselő, egy kicsit a maga gondolkodói habitusának igazolására is. A titkokkal szelíd, baráti viszonyban kell élni, sokszor tilos is háborgatni őket.

Nem így tekint azonban rájuk a nyugati hős, aki – a képet már elkezdte rajzolni róla – bátran, kivont karddal jár-kezel az ismeretlenség erdeiben, s még a legsötétebb zugokba is benéz. Ezt teszi a tudós, de csakis a tudós pszichológus is errefelé, ez a hivatása. Fontos hivatás, különösen abban a civilizációban, amelyben a tudományos munka eredményeinek felhasználása olykor kétes célok érdekében történik, a tudományos eredmény nemcsak hogy kétélű fegyver, hanem néha több kárt okoz (a lelkekben is), mint amennyi haszon keletkezik általa. Nos, ezért is követjük megkülönböztetett figyelemmel a lélektan tudós művelőinek igyekezetét, munkájuk eredményeit.

Ha a régi keleti bölcsélet kritikus (antihégeliánus) szemléletével vizsgáljuk a pszichológus működését, akkor onnan nézve is – meg-

lepő módon – meggyőzően pozitívnak látszik. Végre nem elfordul magától, és kifelé tekintve serénykedik a nyugati hős, a *homo faber*, hanem önmagára figyel, a lényegessel, az égetővel, az emberivel foglalkozik. A régi keleti bölcselőt mindig is ez érdekelte leginkább, az anyagi világ részletei nemigen kötötték le a figyelmét. Ezért nem is alakultak ki kultúráikban a természettudományok, helyettük megjelent a természetfilozófia. Ennek is központi tárgya a létezés kérdése lett, s ontológiai vizsgálataik legizgalmasabb kérdéseivé az emberi létezés részletei váltak. Lám, ezt vizsgálja végre a nyugati elme is, nyugszik meg a pszichológusra tekintve a régi keleti bölcsélet elképzelt mestere, s ettől fogva talán már nem is félt annyira hegeliánus gondolkodású nyugati társát a jövőtől.

„A pszichológia vigasztal” – mondhatjuk Voltaire után szabadon. Minket is vigasztal, esélyt, reményt ad (gyakran a saját civilizációnk eltűnt igyekezetéből származó) lelki bajaink leküzdésére, de talán még az örömeik könnyebb, ügyesebb föllelésére is megtanít. Mindenesetre magunkra irányítja a figyelmünket, s ezt máris törődésünk, önbecsülésünk jeleként értelmezhetjük. És milyen jó látni, hogy amikor a tudós pszichológus éppen ezt az önmagunk felé fordulást igyekszik elérni érdeklődő (rászoruló) közönségénél, mind e közben ő maga is jól érzi magát! Jól érzi magát a kutatásban, a felderítő munkában, és a szélesebb közönség felé fordulva is lelkesen és lelkesítően szól eredményeiről.

Ha Pléh Csaba eddigi sokirányú és terjedelmes közlésekben megmutatkozó munkásságából eddig nem következtettünk volna a tudós kutató élményeire, legújabb kötetének már a címéből is megtudhatjuk, mit jelent számára a munka. A kötet *A lélek és a lélektan örömei* címet viseli. „A könyv a kutató örömet

is igyekszik bemutatni, amely éppen abból fakad, hogy saját magát egy soha véget nem érő keresés és meglepetés láncolatába helyezi.” Magyarázza a szerző a fülszövegben, ha esetleg nem értettük volna elég jól óriás könyvének (*62 év!*) a címét. De hát értjük jól, mert nem először tartunk a kezünkben Pléh Csabától hasonlót. S ha arra gondolunk, hogy már a szerző bibliográfiája is szintén kötetnyi, akkor főképp balgaság lenne nem érteni: a kutató is örül, azaz a mester is boldog, hogy teszi, teheti a dolgát a tudomány gyarapítására, a „civiliek” vigasztalására, életesélyeik növelésére. És teszi mindezt lázas igyekezettel, számos területen.

Ha csak ezt a kötetét lapozgatjuk (most ez a dolgunk), ebből is jól kivehető, meghatározható az egymáshoz nem is közeli területek. Sőt, ebből ismerhetőek csak meg igazán jól, mert ez a könyv amolyan *patchwork*-elv szerint szerkesztődött (ahogy Maurer Dóra grafikája is utal erre a fedélen): minden fontos területről került ide egy-egy lényeges írás, s ezekből a részekből állt össze a kötet színes, teljes egészé, hogy az olvasónak is legyen rálátása a lélek változatos tájain kalandozó kutató munkájára. Legyen fogalma a múlt eszméiről és eredményeiről, a jelenről, és sejtessen valamit a jövőről is.

Tudjuk, hogy a szerző „pszichológus és nyelvész, a kognitív pszichológia és a fejlődési zavarok vizsgálata mellett fő témája a pszichológia és a rokon tudományok története társadalmi beágyazottságukban”, ahogy írja magáról a kötetben. És hogy ezt a mondatot tőle kellett kölcsönvennünk az eddigi életmű körülfatározásához, az nem véletlen. Különkülön ismertük már a különböző területeken végzett munkáit különböző kötetekből, ám ha ránk maradt volna kutatási területének meghatározása, hát az eddig róla szerzett is-

mereteink számassága ellenére is nagy bajba kerültünk volna. Nem így lesz ez azonban a jövőben. *A lélek és a lélektan örömei* végre csaknem teljes áttekintést ad a szerző munkásságának sokféle irányáról, ágáról.

Az áttekintés lehetősége nem kis mértékben az ügyes szerkesztői munkának köszönhető. A fejezetek világosan tagolják és határolják körül Pléh Csaba érdeklődésének területeit. A tartalomjegyzéket a fejezetek címeivel bárki megismerheti ugyan a kötetből, de hogy tudja, mi vár rá, ha kézbe veszi, a kilenc fejezet címe (és ezek hatvan alcíme) által jelölt tartalmak közül most elősorolunk néhányat. Semmi másból nem derül ki jobban, pontosabban, mi adja e tárgykör kutatójának a kötet címében is említett örömeit, s a kutató szerint miből származnak mindannyiunk örömei. De kiderül a témák sorolásából az is, hogy a szerző milyen hihetetlenül széles közönséget képes megszólítani.

Történeti kirándulásokkal kezdődik az utazás, távolabbi és közelebbi korokba, tájakra: Wundttól Piaget-ig, a korai magyar akadémikus pszichológiától a funkcionálisig (Harkai Schiller Pál), az író Méreiig. Aztán témák és fogalmak sorsát követhetjük az időben, az evolúciós gondolattal (a lélek darwinistáival) ismerkedhetünk. Később a fausti szenvedély tárulkozik föl előttünk (*A megismerés vonzása* című fejezetben) a tudomány, a művészet és a nyelvi gondolkodás összefüggéseiben, majd az információs társadalom és a fogyatékososság jellemzői kerülnek a vizsgálódó tekintet látókörébe – a kognitív pszichológia szemléletével. A tudomány és a felsőoktatás égetően fontos kérdései is megjelennek egy szűkebb fejezetben, majd interjúk következnek a szerzővel a legkülönbözőbb tárgyakat érintve: ezredvég, természet és lélek, természeti gondolkodás az emberi gondolkodásról,

tudománytörténet, számítógép és biológia, tanulás, oktatás, a tudomány reformja, a lélek evolúciója, és van itt szó arról is, hogy „nem ciki pszichológushoz fordulni” (chatinterjú az Origón).

Szóval, a pszichológia igazán változatos területei tárulnak elénk a kötetből, valóban minden szegletbe, zugba benéz a szerző (akinek olykor tudós kollégái is feltűnnek útitársként, együtt a kiváló interjúk készítőivel).

Ez a szenvedély, a feltárás és következtetés szenvedélye, valamint a lenyűgöző munkabírási, teljesítőképesség viszi talán legközelebb az embert saját lényege megismeréséhez. Szükségünk is van minderre, eléggé nagy lemaradást kell behozniuk az ún. humán diszciplínáknak (ahogy ma mondjuk: a bölcsészet- és társadalomtudományoknak) az emberi természet megismerésének területén. Természettudományos ismereteinket is hasznosítva, valóban ideje végre komoly szenvedéllyel fordulnunk a mára eléggé magára maradt (és bizony eléggé tévelygő, szorongásos – erről is szól egy fejezet) ember felé.

Ahol – átfúrva magát az anyagi világon – Heisenberg és Bohr találta magát egykor, ott vizsgálódik a tudós pszichológus is. És ott vizsgálódtak valaha a régi Kelet filozófusai is, akik szinte kísérletet sem tettek rá, hogy „átfúrják magukat az anyagon”. Legalábbis igen gyorsan visszafordultak erről az útról a nehezebben járható, az eléggé konkrétan soha meg nem válaszolható kérdésekkel kikövezett má-sik útra, mely (azt hisszük) a szorosabban vett emberi világ, az emberi létezés közelebbi megismeréséhez vezet.

Ezt állapíthatná meg a mai tudós pszichológus működéséről megnyugvással az elkép-

zelt egykori keleti bölcselő, ha vethetne egy pillantást korunkra, napjaink szellemi életére, ott is a lélektan helyzetére. És ezt állapíthatja meg „interdiszciplináris recenziókn” végén a mai orientalista is, akit felvillanyoz a romantikus reménykedés, hátha egybeesnek itt valahol a szellem keleti és nyugati útjai. A kultúrája által eléggé meghatározott emberi lény talán hamarosan befejezi szigorúan következetes analógiás utazását, s érdeklődéssel fedezze föl távolabbi lehetőségeit is.

Pléh Csaba eredményei már úgy segítik a tudományos gondolkodást, hogy a minden tekintetben közösen járható utakra irányítja a kutatók érdeklődését, figyelmét. Ő maga igen gyakran a köztes területeken (középutakon) keresi a helyes válaszokat a kérdéseire. (Erre is elégedetten bólintana az egykori keleti filozófus, a modális logikai gondolkodás talán legrégebbi tudatos alkalmazója.) De a köztes területek, a középutak és a modális logikai gondolkodás felé viszi el olvasóit is a szerző, s ma már (tőle is) tudjuk, hogy sokszor biztonságosabb a járás errefelé, mint a régi analógiás tudományosság rögzült meggyőződései, szempontjai szerint kijelölt ösvényeken. Ez a biztonság pedig gyorsan feltűnik az olvasónak, ő is könnyebben jár, kényelmesebben halad a célja felé. Ennek következtében megnyugvást érez, sőt derűt, örömet. És ebből is nyilván jut a szerzőnek, jutalmul és ráadásként a kutatás örömeihez.

Lám, ilyen egyszerű föllelni, vagy akár „előállítani” a lélek és a lélektan örömeit. (Pléh Csaba: *A lélektan örömei. Budapest, Gondolat, 2008, 703 p.*)

Sári László
orientalista

Joseph G. Sinkovics: Cytolytic Immune Lymphocytes in the Armamentarium of the Human Host. Products of the Evolving Universal Immune System.

A közelmúltban jelent meg az USA-ban élő magyar orvostudósnak, a MTA külső tagjának, Sinkovics Józsefnek a *Cytolytic Immune Lymphocytes in the Armamentarium of the Human Host. Products of the Evolving Universal Immune System* című könyve a passai Schenk Verlag és a budapesti Dialóg Campus Kiadó közös kiadványaként).

A címben szereplő citolitikus immun limfociták jó pár évtizede és még napjainkban is az emberi (és állati) szervezet egyik legintenzívebben tanulmányozott sejtfeleségét képezik. A rájuk vonatkozó megfigyelésekről rengeteg – különböző szakterületek folyóirataiban szétszórtan megjelent – közleményben számoltak be. Ezekben e sejtek sajátosságait, funkcióit, fiziológiás és patológiás állapotokban játszott szerepüket illetően nagy ismeretanyag halmozódott fel. A könyv címe azt sugallja, hogy belőle erről az ismeretanyagról kaphat az olvasó összefoglaló áttekintést. Ez önmagában is nagy érték. Értéke különösen megnőhet az olvasó szemében, ha tudja, hogy ez az összefoglaló áttekintés annak a szerzőnek tollából származik, aki először figyelte meg, fotózta le e sejteket akcióban, és közölt róluk cikkeket közel negyven évvel ezelőtt, amikor e sejtek funkcióiról, vitális fontosságukról még semmit nem tudtunk. A könyv szerzője azóta is intenzív laboratóriumi és klinikai kísérleteket végzett e sejtekkel kapcsolatban, és napról napra éles szemmel nyomon követte a rájuk vonatkozó kutatások eredményeit és fejlődéstörténetét.

Ám e könyvből nem csak e sejtek sajátosságairól, funkcióiról, fiziológiás és patológiás állapotokban betöltött szerepükről kapunk a legújabb megismeréseket magában foglaló a lényegyet személyes tapasztalatok alapján megvilágosító, a homályban maradt kérdésekre is kritikusan rámutató szintézist. A könyv tehát korántsem csak a humán citolitikus immun limfocitákról szól, így a mű címét akár megtévesztőnek is mondhatnánk.

A terjedelmesnek igazán nem minősíthető (kevesebb, mint 400 oldal), hat fejezetből álló műben a gazdavédő mechanizmusok ősi és fejlettebb formáiról; a veleszületett és adaptív immunrendszer kialakulásáról, működéséről is átfogó képet kapunk. Képet kapunk annak szabályozásáról, betegségekben játszott szerepéről, terápiás kiaknázhatóságának már alkalmazott és még lehetségesnek vélt módzatairól. A széleskörű és sokirányú orvostudományi ismeretekkel, és több évtizedes laboratóriumi és klinikai tapasztalatokkal rendelkező szerzőtől kritikus, de ugyanakkor jövőbe mutató, további kutatási irányokra is rámutató, naprakész áttekintésben részesülünk.

Az első fejezet a *Veleszületett immunrendszer*, a második pedig az *Adaptív immunrendszer* címet viseli. E fejezetekben a szerző páratlan evolúciós biológiai ismeretekkel és szemlélettel felvértezve, de bizonyos összefüggések egyéni feltárásától és interpretálásától sem visszariadva, a prebiotikus éráról kiindulva az evolúció folyamatán végighaladva, annak lépcsőfokait kiemelve mutatja be a gazdaszervezet védekezésének ősi mechanizmusait, majd a veleszületett és adaptív immunrendszer, illetve immunvédekezés kialakulását. Bemutatja e kialakulásában szerepet játszó tényezőket, a kialakulási folyamat lépéseinek láncolatát, az immunrendszer fegyvertárának molekuláris és sejtis elemeit, azok lenyűgözően